BUXORO AMIRLIGINING ROSSIYA IMPERIYASI BILAN SAVDO VA DIPLOMATIK ALOQALARI (XVIII–XIX ASR BIRINCHI YARMI)

Ibragimov Iskandar Zafar o‘g‘li,
JDPU 2-bosqich magistranti

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.19968066

Annotatsiya. *Mazkur maqolada XVIII asr hamda XIX asrning birinchi yarmida Buxoro amirligi va Rossiya imperiyasi o‘rtasida shakllangan savdo va diplomatik aloqalar tarixiy manbalar asosida kompleks tahlil qilinadi. Tadqiqotda ikki davlat o‘rtasidagi iqtisodiy manfaatlar, savdo yo‘llarining rivojlanishi, elchilik missiyalari, siyosiy muzokaralar hamda Rossiya imperiyasining Markaziy Osiyoga nisbatan geosiyosiy strategiyasi chuqur tahlil etiladi. Shuningdek, Buxoro amirligining tashqi savdo siyosati va xalqaro savdo tizimidagi o‘rni ilmiy asosda yoritiladi. Tadqiqot natijalari mazkur aloqalar iqtisodiy manfaatlar bilan bir qatorda strategik va siyosiy maqsadlar bilan ham bog‘liq bo‘lganini ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar: *Buxoro amirligi, Rossiya imperiyasi, savdo aloqalari, diplomatik munosabatlar, karvon yo‘llari, geosiyosiy strategiya, Markaziy Osiyo savdosi.*

Аннотация. *В данной статье на основе исторических источников проводится комплексный анализ торговых и дипломатических связей, сформировавшихся между Бухарским эмиратом и Российской империей в конце XVIII – первой половине XIX века. В исследовании рассматриваются экономические интересы двух государств, развитие торговых путей, деятельность дипломатических миссий, политические переговоры, а также геополитическая стратегия Российской империи в отношении Центральной Азии. Кроме того, научно освещаются внешнеторговая политика Бухарского эмирата и его роль в международной торговой системе. Результаты исследования показывают, что данные связи были обусловлены не только экономическими интересами, но и стратегическими и политическими целями.*

Ключевые слова: *Бухарский эмират, Российская империя, торговые связи, дипломатические отношения, караванные пути, геополитическая стратегия, торговля Центральной Азии.*

Abstract. *This article provides a comprehensive analysis of the trade and diplomatic relations formed between the Bukhara Emirate and the Russian Empire in the 18th century and the first half of the 19th century based on historical sources. The study provides an in-depth analysis of the economic interests between the two states, the development of trade routes, embassy missions, political negotiations, and the geopolitical strategy of the Russian Empire towards Central Asia. It also sheds light on the foreign trade policy of the Bukhara Emirate and its place in the international trade system on a scientific basis. The results of the study show that these relations were associated with strategic and political goals, as well as economic interests.*

Keywords: *Bukhara Emirate, Russian Empire, trade relations, diplomatic relations, caravan routes, geopolitical strategy, Central Asian trade.*

Kirish. XVIII asr va XIX asrning birinchi yarmi Markaziy Osiyoda siyosiy kuchlar muvozanati va xalqaro savdo tizimining qayta shakllanishi davri sifatida ajralib turadi. Ushbu davrda Buxoro amirligi mintaqadagi muhim siyosiy va iqtisodiy

markazlardan biri bo‘lib, u xalqaro savdo yo‘llarini nazorat qilish va mintaqaviy diplomatik munosabatlarda muhim rol o‘ynagan.

Rossiya imperiyasi esa Yevroosiyo hududida iqtisodiy ta’sir doirasini kengaytirish, yangi savdo yo‘llarini egallash hamda Sharq bozorlariga chiqish maqsadida Markaziy Osiyoga alohida e’tibor qaratdi. Shu sababli Buxoro amirligi Rossiya uchun strategik jihatdan muhim hududga aylandi. Mazkur maqolaning maqsadi Buxoro amirligi va Rossiya imperiyasi o‘rtasidagi savdo va diplomatik aloqalar rivojlanishini tarixiy manbalar asosida tahlil qilish hamda ularning iqtisodiy va geosiyosiy ahamiyatini aniqlashdan iborat.

Adabiyotlar tahlili. Mazkur mavzu doirasida olib borilgan tadqiqotlar orasida Rossiya imperiyasining Markaziy Osiyoga nisbatan siyosati hamda Buxoro amirligi bilan aloqalarini o‘rganishga bag‘ishlangan ilmiy ishlar alohida ahamiyat kasb etadi. Xususan, N.A. Xalfin va V.V. Bartold tadqiqotlarida Rossiyaning mintaqadagi geosiyosiy manfaatlari va savdo aloqalarining tarixiy rivoji keng yoritilgan. B.A. Ahmedov hamda mahalliy tarixchilar asarlarida esa Buxoro amirligining ichki siyosati, tashqi aloqalari va savdo tizimi chuqur tahlil qilingan. Shu bilan birga, sayohatchilar va elchilik hisobotlariga asoslangan manbalar ikki davlat o‘rtasidagi real iqtisodiy va diplomatik munosabatlarni aniqlashda muhim empirik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot tarixiylik, tizimli tahlil, solishtirma tarixiy metod va manbashunoslik yondashuvlariga asoslanadi. Rossiya elchilik hisobotlari, sayohatchilar kundaliklari, arxiv materiallari hamda zamonaviy tarixiy tadqiqotlar ilmiy manba sifatida qo‘llanildi. Manbashunoslik tahlili Rossiya elchilari yozib qoldirgan kuzatuvlar, savdo statistikasi va diplomatik yozishmalar orqali ikki davlat o‘rtasidagi munosabatlarning real holatini aniqlash imkonini beradi.

Tahlillar va natijalar. XVIII asrda Buxoro shahri Markaziy Osiyoning eng yirik savdo markazlaridan biri bo‘lgan. Shaharda joylashgan karvonsaroylar, hunarmandchilik ustaxonalari va savdo rastalari xalqaro savdo almashinuvi rivojiga xizmat qilgan. Buxoro orqali Hindiston, Eron, Afg‘oniston, Xitoy va Dashti Qipchoq hududlari bilan savdo aloqalari amalga oshirilgan. Natijada shahar mintaqalararo savdo tizimining markaziy tuguniga aylangan. Hunarmandchilik mahsulotlari – ipak matolar, gilamlar, metall buyumlar va zargarlik mahsulotlari tashqi bozorlarda yuqori baholangan.

Rossiya imperiyasi Buxoro bilan savdo aloqalarini rivojlantirish orqali Markaziy Osiyo bozorlariga kirish imkoniyatiga ega bo‘ldi. Rossiya savdogarlari Buxoroga metall buyumlar, temir va po‘lat mahsulotlari, sanoat asboblari, matolar va shakar olib kelgan. Buxorodan Rossiyaga eksport qilingan mahsulotlar ichida paxta

alohida ahamiyat kasb etgan. Rossiya to‘qimachilik sanoati rivojlanishi natijasida paxtaga bo‘lgan talab keskin ortgan. Shuningdek, qorako‘l terisi, ipak, ziravorlar va dorivor o‘simliklar ham Rossiya bozorlarida yuqori talabga ega edi. Savdo aloqalarining kengayishi Buxoro iqtisodiyotining pul muomalasi, bozor tizimi va hunarmandchilik ishlab chiqarishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatgan.

Savdo aloqalari rivojida transport yo‘llari muhim ahamiyat kasb etgan. Buxoro–Orenburg savdo yo‘li XVIII asr oxiriga kelib asosiy savdo yo‘nalishiga aylandi. Ushbu yo‘l orqali Rossiya savdogarlari Markaziy Osiyo bozorlariga kirish imkoniga ega bo‘ldi. Astraxan yo‘nalishi ham muhim savdo yo‘li bo‘lib, Kaspiy dengizi orqali tovarlar tashilgan. Karvonlar ko‘pincha quyidagi xavflarga duch kelgan:

- cho‘l sharoitlari;
- suv tanqisligi;
- qaroqchilar hujumlari;
- siyosiy beqarorlik.

Shu sababli savdo yo‘llari xavfsizligini ta’minlash davlatlararo hamkorlik masalasiga aylangan. Karvon savdosi Markaziy Osiyo iqtisodiy hayotining asosiy elementlaridan biri bo‘lgan. Karvonlar o‘nlab va ba’zan yuzlab tuyalar bilan tashkil etilgan. Har bir karvon tarkibida savdogarlar, qo‘riqchilar va yo‘l ko‘rsatuvchilar bo‘lgan. Rus savdogarlari Buxoro bozorlarida alohida savdo mahallalariga ega bo‘lgan. Bu savdo aloqalarining institutsional tus ola boshlaganini ko‘rsatadi.

Savdo manfaatlari diplomatik aloqalarning faollashuviga olib keldi. XVIII asr davomida Rossiya imperiyasi Buxoro bilan rasmiy aloqalarni yo‘lga qo‘yish uchun elchilik missiyalarini yuborgan.

Rossiya elchilarining vazifalari:

- savdo manfaatlarini himoya qilish;
- savdo yo‘llari xavfsizligini ta’minlash;
- siyosiy vaziyatni o‘rganish;
- strategik ma’lumot to‘plash.

XIX asr boshlarida Rossiya vakillarining Buxoroga tashriflari ko‘paydi va diplomatik aloqalar muntazam tus oldi.

Buxoro amirligi diplomatik protokol va saroy marosimlariga qat’iy amal qilgan. Elchilarni qabul qilish marosimlari davlat obro‘sini namoyish etish vositasi sifatida xizmat qilgan. Diplomatik muzokaralarda savdo erkinligi, boj stavkalari va savdogarlar xavfsizligi muhim masalalar sifatida ko‘tarilgan.

Rossiya imperiyasi Markaziy Osiyoni strategik hudud sifatida baholagan. Ushbu hudud orqali Hindiston yo‘nalishiga chiqish, Sharq savdo yo‘llarini nazorat qilish va

siyosiy ta’sirni kengaytirish imkoniyati mavjud edi. Savdo aloqalari Rossiyaning mintaqadagi siyosiy ta’sirini mustahkamlash vositasi sifatida xizmat qilgan.

Buxoro amirligi Rossiya bilan aloqalarni rivojlantirish orqali iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash va qo‘shni davlatlar o‘rtasida siyosiy muvozanatni saqlashga intilgan. Rossiya bilan aloqalar Buxoroning tashqi siyosatida muhim strategik yo‘nalish sifatida qaralgan.

Savdo va diplomatik aloqalarning ijtimoiy-iqtisodiy ta’siri Rossiya bilan savdo aloqalari Buxoro amirligida:

- bozor iqtisodiyotining rivojlanishi;
- hunarmandchilik ishlab chiqarishining kengayishi;
- pul muomalasining oshishi;
- savdogarlar tabaqasining kuchayishi;
- kabi ijobiy o‘zgarishlarga sabab bo‘ldi.

Shu bilan birga, tashqi savdoga qaramlikning ortishi iqtisodiy tizimda yangi muammolarni ham yuzaga keltirdi.

Xulosa. Xulosa qilib atadigan bo’lsak XVIII asr va XIX asrning birinchi yarmida Buxoro amirligi va Rossiya imperiyasi o‘rtasidagi savdo va diplomatik aloqalar o‘zaro manfaatlar asosida rivojlandi. Savdo aloqalari iqtisodiy taraqqiyotga xizmat qilgan bo‘lsa, diplomatik munosabatlar siyosiy hamkorlikni mustahkamladi. Mazkur aloqalar Rossiyaning keyinchalik Markaziy Osiyoda siyosiy ta’sirini kuchaytirish jarayoniga muhim tarixiy zamin yaratdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Халфин Н.А. Политика России в Средней Азии. – Москва, 1960.
2. Ахмедов Б.А. История Бухарского ханства. – Ташкент, 1992.
3. Бартольд В.В. Сочинения. Т. 2. – Москва, 1963.
4. Маев Н.А. Бухара и ее отношения с Россией. – СПб., 1875.
5. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. – 1-жилд. – Тошкент, 2002.
6. Шамсутдинов Р., Мўминов И. Ўзбекистон тарихи. – Тошкент, 2010.
7. Федченко А.П. Путешествие в Среднюю Азию. – Москва, 1875.